

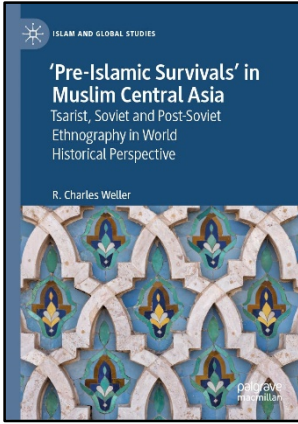
R. Charles Weller

Pre-Islamic Survivals' in Muslim Central Asia: Tsarist, Soviet and Post-Soviet Ethnography in World Historical Perspective

Gateway East, Singapore: Palgrave Macmillan, 2023 (405 sayfa).

Tayfun BECEREN

Doktora Öğrencisi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Tarihi Ana Bilim Dalı,
tayfunbeceren@hotmail.com, ORCID: 0009-0006-3173-0606

Pre-Islamic Survivals' in Muslim Central Asia: Tsarist, Soviet and Post-Soviet Ethnography in World Historical Perspective [Müslüman Orta Asya'da İslam Öncesi Kalımlar: Dünya Tarihi Perspektifinde Çarlık, Sovyet ve Sovyet Sonrası Etnografyası] isimli çalışma, Washington Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı'nda doçent, eş zamanlı olarak Al-Farabi Kazak Ulusal Üniversitesi'nde ise araştırma görevlisi olarak görev yapan Dr. R.Charles Weller tarafından kaleme alınmıştır. İlgili eser, özellikle dini ve kültürel kimlik ile şekillenen Batı-İslam dünyaları arasındaki etkileşimlere odaklanan ve Rusya ile İslam Orta Asyası'ndaki tarihsel, kültürel ve dini değişimleri, tarihsel ve sosyo-kültürel bağlamları dâhilinde açıklama eğilimi gösteren çalışmalarıyla tanınan Weller'in en güncel eseri olup 2023 yılında okuyucu ile buluşmuştur.

Derinlikli bir araştırma olarak öne çıkan eser, konunun çok katmanlı yapısını sistematik bir biçimde sunan metin kurgusuyla dikkat çekmektedir. Temel argümanlarının her biri kendi içinde bütünlüklü bir yol haritası sunan dört ana bölüm, analitik çerçeveyi destekleyen kapsamlı ekler ve alan araştırmacılarına kaynak sağlayacak nitelikteki detaylı bir bibliyografyadan oluşan çalışma, okuyucuyu, ilk iki bölüm olan *Historical Sources of Tsarist 'Survivals' Ethnography* [Çarlık Dönemi 'Kalıntı' Etnografyasının Tarihsel Kaynakları] ve *Historical Sources of Soviet 'Survivals' Ethnography* [Sovyet Dönemi 'Kalıntı'

* **Atıf / Citation:** Beceren, T. (2025). [Kitap İncelemesi. *Pre-Islamic Survivals' in Muslim Central Asia: Tsarist, Soviet and Post-Soviet Ethnography in World Historical Perspective*, R. Charles Weller] *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 25(1), 309-313.
<https://doi.org/10.32449/egetedid.1686758>

Etnografyasının Tarihsel Kaynakları] başlıkları altında kavramın tarihsel ve ideolojik kökenleriyle tanıştırmaktadır. Bu temelin üzerine inşa edilen *Historiographical Constructions of and Debates Over Kazakh Religious History and Identity in Soviet and Post-Soviet Kazakh Scholarship* [Sovyet ve Sovyet Sonrası Kazak Akademik Çalışmalarında Kazak Dini Tarihi ve Kimliği Üzerine Tarih yazımı ve Tartışmalar] başlıklı üçüncü bölümde tartışma bölgesel bir çerçeveye oturtulmuştur. Son olarak, *International Post-Soviet ‘Survivals’ Scholarship in Global Historical Perspective* [Küresel Tarih Perspektifinde Sovyet Sonrası Uluslararası ‘Kalıntı’ Çalışmaları] başlıklı dördüncü bölümle analiz küresel bir boyuta taşınmaktadır. Söz konusu kümülatif yapılandırmanın yanı sıra, temel argümanları destekleyici veriler içeren *Appendices* [Ekler] bölümü, çalışmanın akademik değerini daha da artırmaktadır. Özellikle yazarın birincil ve ikincil kaynakları titizlikle derleyerek kapsamlı bir biçimde sunduğu *Bibliography* [Kaynakça] bölümü, bu alanda çalışacak araştırmacılar ve öğrenciler için başvuru kılavuzu niteliği taşımaktadır.

Yazar R. Charles Weller, kitabın “Önsöz” bölümünde, çalışmanın 2013-2014 yılında *Journal of Islamic Studies* (JIS) dergisinde yayımlanan ve yine kendisine ait olan *Religious-Cultural Revivalism as Historiographical Debate: Contending Claims in the Post-Soviet Kazakh Context* [Tarih Yazımı Tartışması Olarak Dini-Kültürel Canlanmacılık: Sovyet Sonrası Kazak Bağlamında Çatışan İddialar] başlıklı makalesi ile doğrudan ilişkili olduğunu ancak eserin, bu makalenin sadece genişletilmiş bir versiyonu olmasının aksine yıllar süren önceki araştırmalarının bir sentezi niteliği taşıdığını ifade etmiştir. Yine Weller’in ifadesi ile mevzubahis makale, kitabın *Historiographical Constructions of and Debates Over Kazakh Religious History and Identity in Soviet and Post-Soviet Kazakh Scholarship* [Sovyet ve Sovyet Sonrası Kazak Akademik Çalışmalarında Kazak Dini Tarihi ve Kimliği Üzerine Tarih Yazımsal İnşalar ve Tartışmalar] isimli üçüncü bölümünün ana gövdesini oluştururken, diğer bölümler ise ekseriyetle muhtelif akademik konferans ve panellerde sunulan bildiriler etrafında şekillenmiştir. Bu bağlamda, kitabı müstakil bir çalışmadan ziyade, uzun yıllara yayılan bir araştırma sürecinin, farklı akademik sunumlar ve yayınlarla olgunlaşan ve kapsamlı bir eserde bir araya getirilen damıtılmış birikimin nihai çıktısı olarak nitelendirmek daha doğru olacaktır.

Bölgedeki din ve kültür çalışmaları özelinde kaleme alınan eserlerin uzun süredir içeriğini teşkil eden “İslam öncesi kalıntılar” kavramına yönelik titizlikle hazırlanmış bir inceleme olarak karşımıza çıkan kitap, genel anlamda Müslüman Orta Asya halkları arasında İslam kisvesi altında daha önceki inanç ve ritüellerin izlerinin devam ettiği fikrini ele almaktadır. Bu bağlamda sadece bölgesel anlatıların ötesine geçen Weller, ilgili kavramın kökenleri, farklı tarihi ve ideolojik periyotlardaki (Çarlık sömürgeciliği, Sovyet Ateizmi, Post-Sovyet milliyetçi akımlar) kullanımları ve nihayetinde sonuçları üzerine kapsamlı bir tarihi

perspektif sunma yolunu tercih etmiştir. Bu yönüyle genel kabul gören geleneksel tarihyazım ekolü ile çok da bağdaşmayan eser, Weller’ın tercih etmiş olduğu multidisipliner yaklaşım çerçevesinde şekillenmiş gözükmektedir.

“Kalıntılar” kavramının kompleks tarihsel seyrini dört ana bölüm etrafında sistematik şekilde ortaya koymaya çalışan Weller, kavramı on dokuzuncu yüzyıl antropolojisinin ötesine; antik İbrani, Hristiyan ve İslami teolojik söylemlerdeki dinî saflık ve sapkınlık tartışmalarına kadar izleyerek incelemiştir. Bu iz sürümü sırasıyla, kavramın Aydınlanma ve romantik milliyetçilik düşüncelerindeki yansımalarının takibi; ardından ise Orta Asya ile bağlamında emperyal Çarlık yönetimi içinde benimsenmesi ve uyarlanması izlemiştir. Bu çerçevede “kalıntıların”, Kazaklar ve diğer bölge halklarının eksik ve çarpık şekilde İslamlaştığı yönünde genel bir algının oluşmasındaki rolü ele alınmıştır. Weller’a göre bu süreci, kavramın sömürgeci müdahaleleri meşrulaştırması aşaması takip etmiştir. Kalıntıların, II. Dünya Savaşı öncesinde Marksist düşünce yapısı içindeki daha “teorik” yaklaşımı ise savaş sonrasında din karşıtı ve özellikle İslamofobik propaganda için kullanılan bir araca dönüşmüştür. Yazar daha sonra Sovyet sonrası süreçte, başta Kazaklar olmak üzere Orta Asyalı entelektüellerin kavram özelinde kendi aralarındaki çekişmeli tartışmalara yönelerek; toplumun önde gelen simalarının İslam’ın en saf halini savunmak, Tengriciliği canlandırmak ya da yeni sentezler ortaya koymak gibi farklı yollarla tarihlerini emperyal güçten geri alma çabalarını detaylı olarak incelemiştir. Son olarak ise bölgesel mikro anlatıları daha küresel ve belki de post-kolonyal çalışmalarla ilişkilendirerek, süregeldiğini düşündüğü önyargı ve belirsizliklere eleştirel bir bakış açısı sunmuştur.

Çalışmanın disipline yönelik çok sayıda katkısı olmakla birlikte, şüphesiz ki bunlar arasında en çok “kalıntılar” kavramı ön plana çıkmaktadır. Pagan unsurların Semavi dinler içerisindeki varlığına ilişkin endişelerin oldukça eski köklere sahip olduğu görüşünü savunan Weller, bu bağlamda mevzubahis çalışmaların İngiliz antropoloji okulu ile başladığını savunan görüşe karşı çıkarak, benzer kavramsal eleştirilerin yalnızca aydınlanmacı sekülerizm ve romantik milliyetçilikte değil, Yahudi, Hristiyan ve İslami geleneklerin kendi iç dinamiklerinde de yer aldığını ifade etmiştir. Weller ayrıca, bu bakış açısı ile “kalıntılar” kavramının aslında net bir karşılığı olmadığını, tarihsel süreçte farklı amaçlarla şekillendiğini ve sıklıkla belirli bir görüşü savunmak için polemik amaçla kullanıldığını dikkat çekmiştir. Çalışmanın muhtelif pek çok noktasında derinlemesine tarihsel analizin önemine yönelik vurguda bulunan yazar, kitapta yer alan “Çarlık etnologlarının, Rus Ortodoks geleneğinde yer alan ‘ikili inanç’ (dvoeverie) fikrinden yola çıkarak, Orta Asya’daki İslamiyet’i kalıntılarla dolu ve çelişkili addetmesi” örneğinde de görülebildiği üzere, kavramın sömürgeci politika ve misyonerlik faaliyetlerin meşrulaştırılması sürecindeki aktif kullanımını da detaylı bir şekilde ele almıştır.

Weller’ın özellikle üzerinde durduğu bir diğer mesele, İslamiyet’in içerisinde yer aldığı düşünülen kalıntıların Sovyet rejimince kullanımı olmuştur. Yazara göre,

genel kanının aksine Sovyetler Birliği ilgili kavramı İslam'a saldırmak için kullanmamıştır. Marksist düşünce 1920'ler ve 1930'larda, İslam'ın, içinde pagan adetlerle ilişkilendirilebilecek kalıntılar barındırsa da bunların zamanla ortadan kalkacağı düşünülen feodal geçmişin bir parçası olduğunu varsayan bir yaklaşım benimsemiştir. Ancak Weller'a göre, II. Dünya Savaşı sonrasında bu tavır büyük ölçüde değişmiştir. Bu doğrultuda kavram, özellikle Stalin sonrası dönemde önceki kullanımıyla tamamen zıt biçimde din karşıtı propagandada aktif şekilde kullanılan bir araca dönüşmüştür. Yazar bu değişimi anlamının, hem Sovyet düşünce tarihinin bölgeye özgü yansımalarını hem de Orta Asya'da İslam üzerindeki baskının sınırlarını doğru biçimde belirlemek açısından önemli olduğunu ifade etmiştir.

Ele aldığı konu özelinde disipline farklı bir perspektif sunma amacı içerisinde yer alan Weller, başta Kazaklar olmak üzere bölgenin göçebe halkları arasında İslam'ın, Tengricilik ve Şamanizmin farklı bir yorumu olduğu üzerine dile getirilen görüşün aksine, yüzyıllar süren etkileşim ile şekillenen Orta Asya'daki geçirgen İslami geleneklerin tarihsel köklerine ve karmaşık fakat kendi içinde tutarlı bütünlüğüne saldırgan ve indirgemeci önyargılar ile yaklaşmayı reddetmiştir. Söz konusu yaklaşım, iki temel yönüyle ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, geçmişten miras kalan Çarlık ve Sovyet dönemi önyargılarına karşı alternatif bir duruş ortaya koymak iken, ikincisi ise, İslam'ın Orta Asya'daki tatbikinin 'gerçek' İslami derinlikten yoksun olduğu gerekçesiyle aşırılığa eğilimli olabileceği yönündeki söylemlere karşı argüman oluşturma çabası olarak dikkat çekmektedir.

Benimsediği metodolojik yaklaşım çerçevesinde tatmin edici bir okuma sunan Weller, kısmen entelektüel tarihyazımı sınırları içine giren; ancak büyük ölçüde karşılaştırmalı tarih yazımını önceleyen bir yöntem benimsemiş görünmektedir. Bununla birlikte Rusça, Kazakça, İngilizce, Almanca, Farsça ve Türkçe dillerindeki pek çok birincil ve kıymetli kaynaktan yararlanılmıştır. Özellikle Sovyet sonrası Kazak akademisi ve entelijansiyasından yapılan alıntılar, Batı merkezli çalışmalarda zaman zaman göz ardı edilen yerel perspektif eksikliğini büyük ölçüde gidermiştir. Son olarak Weller, bir anlamda modern temsilcilerinden biri olduğu Batı merkezli tarihyazımına yönelik eleştirileri kabul etmekle birlikte, bu yapı içinde yer alan önyargılı kalıpları tamamen yıkmaya eğiliminde değildir. Bunun yerine, çağdaş İslami ve milliyetçi anlatılar da dâhil olmak üzere tüm tarihsel anlatıların eleştirel bir göz ve metodolojik bir yaklaşımla değerlendirilmesini savunmuş; metni arzu edilen sonucu elde etmek amacıyla yönlendirmemiştir. Tüm bu olumlu nitelikler yazarın konuya ve bölgeye hâkimiyeti ile titiz emeğiyle birleştiğinde, ele alınan meseleye farklı bir bakış açısı kazandırmanın yanı sıra ileride bu konuda yapılabilecek çalışmalara sağlam bir kaynak oluşturma bakımından Weller ve eserini alan için değerli kalmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: K r hakemlik.

Yazarların Katkı Düzeyleri: Tek Yazar %100.

Etik Komite Onayı: Yazar tarafından çalışmanın etik kurul iznine tabi olmadığı bildirilmiştir.

Finansal Destek: Yazar  alışma ile ilgili bir finansal destek alınmadığını bildirmiştir.

 ıkar  atışması: Yazar  alışma ile ilgili potansiyel çıkar  atışması bulunmadığını bildirmiştir.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarına aittir.
